

UOT 81.

Aytən Allahverdiyeva

fil.f.d., dos.

Azərbaycan Dillər Universiteti

aytan@ymail.com

BÖHRAN SİTUASIYASINDA MİLİTARİST METAFORLARIN RİTORİK SƏCİYYƏSİ

Açar sözlər: *müharibə metaforları, siyasi kommunikasiya, böhran kommunikasiyası, tənqidi diskurs təhlili, KOVİD-19*

Key words: *war metaphors, political communication, crisis communication, critical discourse analysis, COVID-19*

Ключевые слова: *метафоры войны, политическая коммуникация, кризисная коммуникация, анализ критического дискурса, КОВИД-19*

Siyasi diskursda ritorik strategiyaların istifadəsi, xüsusilə, “*bir sıra kontekstual məhdudiyətlərdə baş verən məqsədyönlü fəaliyyət*” [10, s.235] kimi dəyərləndirilən böhran situasiyalarında kommunikativ təcrübələrin ictimai-siyasi-iqtisadi rəqərdən tənqidi qiymətləndirilməsi ilə bağlı aparılan təhlillərə artan maraq getdikcə tənqidi diskurs təhlili metoduna tez-tez müraciət edilməsinə səbəb olmuşdur (Reisigl və Wodak: 2001, Alexander: 2013, Dunn: 2010, Dunn & Eble: 2015, Frandsen & Johansen: 2010, Coombs and Holladay: 2014 və s). Səhiyyə sahəsində baş verən böhran zamanı militarist metaforlardan istifadə yeni bir hal olmayıb, KOVİD-19 pandemiyasının baş verməsi ilə bir daha siyasi nümayəndələr və media tərəfindən “canlandırılan” prosesdir.

Məqalədə böhran kommunikasiyası ilə onun idarə olunması təcrübələrinin kəşiməsində siyasətçilər tərəfindən militarist metaforların istifadəsi araşdırılır. Burada müharibə və pandemiya böhran situasiyalarında siyasi diskursda militarist metaforlardan ritorik strategiya kimi istifadə edilməsindən bəhs edilir və bu məqsədlə tənqidi disurs təhlili və diskurs-tarixi yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir.

Aparılan təhlillərin məqsədi ayrı-ayrı ictimai-siyasi şərtlərdə dünyada baş verən müharibələr və KOVİD-19 pandemiyası kontekstində siyasətçilərin böhran situasiyalarını idarə etmək üçün militarist metaforlardan istifadə məqsədlərini aşkar etməkdən ibarətdir. Bundan irəli gələrək, siyasi diskursda ritorik ahəngdarlıq, diskursun sosial şərhli, mətn daxili diskursiv əlaqələr, so-

sial və institusional kontekst, ictimai-siyasi və tarixi kontekst, natiqlərin niyyəti kimi məsləhlərə toxunulur. Xüsusilə siyasi diskursda və böhran kommunikasiyasında metaforaların istifadəsi ilə bağlı araşdırmalara əsaslanaraq, həm böhran kommunikasiyası ilə bağlı ədəbiyyat, həm də tənqidi diskurs təhlili metodunun elmi-praktik imkanları nəzərdən keçirilir. Bu yanaşma E.Çyapello və N.Feəklonun *"iki elm sahəsi və ya quruluş arasındakı dialoqu onların hər birinin digərinin məntiqini özünəməxsus məntiq kimi daxildən mənimsəməsi prosesi vasitəsilə hər ikisinin inkişafına necə gətirib çıxara biləcəyini"* nəzərdə tutan transdisiplinar yanaşma anlayışına uyğundur [7, s 53].

Müharibə konseptinin metaforalar vasitəsilə ifadəsi dildə gedən ədəbi və ritorik prosesdir: *"Bu proses bilavasitə mətnin ümumi ekspressiv xüsusiyyətlərini də qüvvətləndirir ki, jurnalistin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də bundan ibarətdir"* [1, s.111]. Müharibə metaforalarından həm siyasi, həm də ictimai məqsədlər üçün istifadə olunur. Müharibə metaforalarına yalnız siyasi kampaniyalar zamanı deyil, cinayətlərə, narkotiklərə, yoxsulluğa, hətta xərçəng kimi dəhşətli xəstəliklərə qarşı mübarizələrdə geniş müraciət olunur. Bu qrupa daxil olan metaforaların geniş miqyasda və mühüm sosial-siyasi məsələləri müəyyənləşdirmək və həll etmək üçün istifadə edilməsinin bir çox səbəbləri mövcuddur. Bu səbəbləri ictimai və siyasi müzakirələrdə müharibə metaforalarının funksiyaları barədə müəyyən nəzəriyyələri və elmi yanaşmaları nəzərdən keçirərək təsbit etmək olar.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, bütün dillərdə müharibə metaforaları sayca üstünlük təşkil edir və bunun əsas səbəbləri fəvqaladə və yaxud hərbi vəziyyətlər zamanı müəyyən qrup insanlar tərəfindən analiz-sintez etmə və ünsiyyət qurma qabiliyyətlərinin səmərəli şəkildə qurulması və bununla əlaqədar geniş yayılmış bilik və bacarıqlardan istifadə edilməsi, emosional hiss və davranışların düzgün və uyğun şəkildə ifadə edilməsi və istifadə edilən metaforaların diqqəti cəlb edən və motivasiyaedici xüsusiyyətlərə malik olmasıdır. Buna baxmayaraq, müharibə metaforaları semantik və pragmatik səciyyəsinin istifadə olunduğu kontekstlə sıx bağlılığa malikdir və situasiyadan asılı olaraq, müsbət və ya mənfəi ictimai-siyasi nəticələrə səbəb olma ehtimalı yüksəkdir. Bu metaforalarının istifadə edilmə məqsədi baş vermiş, yaxud gələcəkdə baş vermə ehtimalı olan hadisənin nəticələrini məşhur metaforik təsvir dilində istifadə edərək, müharibə zamanı yaranmış və yaxud yaranma biləcək vəziyyəti düzgün və uyğun şəkildə ifadə və izah etmək üçün müəyyən təlimatlardan istifadə etməkdən ibarətdir. Bu metaforalar, bütövlükdə, fərdi və ictimai koqnisiyada mühüm və vacib ictimai-siyasi nüansların dolğun və gerçək inikasına yardım edir [9].

Mövzunu nəzərdən keçirərkən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Ali Baş Komandanı Cənab İlham Əliyevin İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı nümayiş etdirdiyi yüksək siyasi bilik və bacarıqlarının ayrılmaz hissəsi olan müharibə metaforları diqqətdən kənar qala bilməz. Siyasi elitarlıq, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının xarici media qarşısında öz haqlı mövqeyini nümayiş etdirməsi ilə bərabər bu hadisələri müşayiət edən siyasi ritorika müharibənin taleyini həll etdi. Ali Baş Komandanın xalq, jurnalistlər və dövlət adamları ilə üç səviyyədə təzahür edən silsilə nitqləri yalnız politoloqlar və jurnalistlər üçün deyil, eyni zamanda dilçilər üçün maraqlı tədqiqat obyektidir. Öz çıxışları zamanı Azərbaycan, rus və ingilis dillərinin üslubi zənginliyinə varan Cənab Prezident xüsusilə metafor və təşbehlərdən məharətlə istifadə edir və mətbuat konfransında eyni anda dörd fərqi dildə əcnəbi jurnalistlərin suallarını cavablandıraraq rekorda imza atır [3].

44 Günlük Müharibə dövründə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyevin xalqa müraciəti zamanı da müharibə metaforlarından istifadə etməsini müşahidə edirik. Ali Baş Komandanın Laçın şəhərinin azad olunması ilə bağlı söylədiyi nitqi zamanı istifadə etdiyi metaforları nitqini daha təbii və təsirli edir:

Onu da bildirməliyəm ki, uzun illər ərzində – 30 ilə yaxın aparılan danışıqlarda Laçın rayonunun Azərbaycana qaytarılması, xüsusilə Laçın dəhlizi ilə bağlı olan məsələ həmişə çox önəmli və ayrı bir mövzu kimi müzakirə olunurdu. Ermənistan tərəfi, ümumiyyətlə, hesab edirdi ki, bütün Laçın rayonu onlara dəhliz kimi verilməlidir. Əfsuslar olsun ki, bəzi Qərb dairələri bu mövqeyi dəstəkləyirdi. Bu da Ermənistanın mövqeyini daha barışmaz edirdi və demək olar ki, düşməni tamamilə azğınlaşmışdı.

Yaxud:

Bu gücü dəmir yumruq formasına gətirdik, düşmənin belini qırdıq və bu gün biz yeni reallıq yaratdıq.

Yaxud:

Bir daha demək istəyirəm ki, biz yeni reallıq yaratdıq, qələbə çaldıq, düşmənin başını əzərək, düşməni torpaqlarımızdan qovaraq yeni reallıq yaratdı [3].

Prezident İlham Əliyev Şuşa şəhərinin azad edilməsi ilə bağlı öz sevincini Azərbaycan xalqı ilə bölüşdüüyü növbəti nitqində “*vaxt udmaq istəyirdi*”, “*güc mərkəzlərindən göndərilən siqnallar*”, “*acı məğlubiyyəti*”, “*bəyanatlar mif idi*”, “*Şuşa nəinki Azərbaycanın, bütün Qafqazın incisidir*” və nəhayət qələbənin simvolu olan “*dəmir yumruq*” kimi metaforlardan müəmməl şəkildə istifadə edərək, azərbaycanlılara öz tarixi güclərini, Azər-

baycan xalqının sahib olduğu iqtisadi-siyasi gücü, o cümlədən Azərbaycan Dövlətinin hərbi gücünü xatırladaraq qələbəni zirvəyə daşımışdır [2].

Bunlardan başqa, Prezident İlham Əliyev müxtəlif ölkələrdən olan jurnalistlərlə fərqli dillərdə olan müsahibələrində hər zaman Azərbaycanın haqlı mövqeyini fakt və sübutlarla peşəkarcasına müdafiə etmişdir. 2020-ci il noyabrın 6-da BBC News kanalına verdiyi müsahibə zamanı Cənab Prezidentin əcnəbi jurnalistin suallarını cavablandırarkən yenə də müxtəlif metaforlardan istifadə etməsini buna bariz nümunədir [11]. Qeyd edilən müsahibədə *“cinayətkar xuntanı nəzərdə tuturdum”, “Bu, feyk xəbər ola bilər”, “Yalnız bizə hücum edirlər”, “Bizim azad mediamız var”, “Bizim azad internetimiz var”, “Amma güzğüyə baxın”, “Qarabağ klanı”* kimi metaforlardan istifadə etməklə yanaşı, Azərbaycan dövlətinin düşmənlə mübarizə aparmaq üçün kifayət qədər hərbi və iqtisadi gücünün olduğunu vurğulayır və digər ölkələri münafişəyə daxil olmamağa çağırır, Azərbaycan dövlətinin ərazi bütövlüyünü təmin edənə qədər mübarizə aparacağını qeyd edərək öz xalqına verdiyi sözü bir daha xarici media qarşısında xatırladır.

Tədqiqatlar göstərir ki, bu kimi müharibə metaforları yalnız siyasi çıxışlarda təzahür etmir, onlar mübahisə və münaqişə nitq aktlarının “onurğa sütunu”nu təşkil edən ritorik strategiyalardır. Bundan başqa, bu qrupa daxil olan metaforlar böhran situasinyaında tərəfləri xalqı çətin anlara hazırlamaq, vətəndaşları davranışlarını dəyişdirməyə inandırmaq, milli birliyi, səfərbərliyi və dayanıqlığı inkişaf etdirmək, mərhəmət, qayğı və şəfqət göstərmək, məsuliyyətdən qaçmaq və ya günahı yüngülləşdirmək kimi müəyyən məqsədlərə nail olmaqda yardım edir [6]. Belə ki, müharibə mövzusunda müraciət edən siyasi təmsilçilər müharibə metaforlarından istifadə edərək vəziyyətin ciddiliyini iddia edir, eyni zamanda dövlətlə bağlı qanuni müstəsna tədbirlərin görülməsi üçün xalqı çətin anlara, fəvqəladə vəziyyətə və başqa əhəmiyyətli hadisələrə hazırlayır. Bu kontekstlərdə müharibə metaforlarından vəziyyətin ciddiliyinin ictimaiyyət tərəfindən dərk edilməsini asanlaşdırmaq, dolayısı ilə müstəsna tədbirlərin və fədakarlığın cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsini təmin etmək və onu gələcəkdə baş vermə ehtimalı olan hadisələrə hazırlamaq məqsədilə istifadə olunur. Eyni zamanda, fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi kimi tədbirlər həm müharibə dövrü üçün, həm də kütləvi xəstəliklərin hökm sürdüyü pandemiya dövrü üçün səciyyəvi olduğundan, bu sahəni əhatə edən ifadələr daxilində militarist metaforların tətbiqi hadisəsi tez-tez təkrarlanır [5].

Avropada Kovid-19 virusunun yayıldığı ilk günlərdən vəziyyətin tez-tez “müharibə” kimi təsvir olunmasının, səhiyyə işçilərinin ön cəbhə əsgərləri ilə müqayisə edilməsinin, belə çətin və müstəsna zamanlarda qurbanlar

verilməsinin labüdlüyünün, müharibə və döyüş mövzusunda militarist metaforların artdığının şahidi olduq. Bu və buna bənzər metaforik ritorika, biotəhlükəsizlik və biosiyasi baxımdan, eyni zamanda geosiyasi baxımdan təsirləri olan böhran dövrü ünsiyyəti və onun bu dövrün idarə edilməsində rol baxımından “təhfələr” verir. Doğrudan da bu mövzuda araşdırmaların nəticələri Kovid-19 kontekstində müharibə metaforalarının əhalini çətin dövrlərə hazırlamaq; şəfqət, qayğı və empatiya göstərmək; vətəndaşları öz davranışlarını dəyişməyə inandırmaq, onların qeyri-adi qaydaları qəbul etmələrini təmin etmək; milli vətənpərvərlik və milli məsuliyyət hisslərini artırmaq kimi vacib funksiyalar yerinə yetirdiyini nümayiş etdirir.

Beləliklə, metaforlar həm də kütləvi xəstəliklərin konseptuallaşdırılması üçün mühüm mədəni və linqvistik vasitədir. Bu kontekstdə istifadə edilmiş müharibə metaforlarına aid nümunələrə nəzər salaq.

Portuqaliya Prezidenti Marselo Rebelo de Sousa 18 Mart 2020-ci il tarixində fəvqəladə vəziyyət elan edir və vəziyyəti müharibə kimi xarakterizə edərək çıxışına belə başlayır:

Esta guerra – porque de uma verdadeira guerra se trata – dura há um mês, começou depois dos vizinhos europeus, e, também por isso, pôde demorar mais tempo a atingir os picos da sua expressão. (Bu müharibə – çünki bu, əsl müharibədir – bir aydır davam edir, Avropalı qonşularımızdan sonra bizdə başladı və bu səbəbdən daha uzun çəkə bilər.)

Növbəti cümlədə Prezident “*o combate*” (döyüş) müharibə terminindən istifadə edir:

E os portugueses, com a experiência de quem já viveu tudo numa história de quase nove séculos, disciplinaram-se, entenderam que o combate era muito duro e muito longo e foram e têm sido exemplares. (Və portuqaliyalılar, demək olar ki, doqquz əsrlik bir tarixdə çox şeyi yaşayaraq öz təcrübələri ilə özlərini intizama aldırmışlar, döyüşün çox çətin və çox uzun olduğunu dərk etmişlər və bu mövzuda həmişə nümunə olmuşlar.)

Daha sonra isə Prezident öz nitqində fəvqəladə vəziyyəti xüsusi vurğulamaq məqsədilə onu “demokratik siqnal” kimi ifadə edir:

É também um sinal democrático. Democrático, pela convergência dos vários poderes do Estado. Democrático, porque é a democracia a usar os meios excepcionais que ela própria prevê para tempos de gravidade excepcional. Não é uma interrupção da democracia. É a democracia a tentar impedir uma interrupção irreparável na vida das pessoas. (Bu, həm də demokratik bir siqnaldır. Dövlətin müxtəlif güclərinin birləşməsi yolu ilə yaranan demokratik siqnaldır. Çünki bu müstəsna vasitələrdən istifadə edən və müstəsna ciddi dövrləri nəzərdə tutan demokratiyadır. Bu, demokratiya-

nin əngəllənməsi deyil. Bu, insanların həyatındakı qarşısızalmaz əngəllərin qarşısını almağa çalışan demokratiyadır.) [12].

Beləliklə, Portuqaliya Prezidenti Marselo Rebelo de Susa müharibə metaforalardan istifadə edərək Portuqaliyanı təcili və müstəsna vaxtlara (“gerçək müharibə”; “olduqca çətin və çox uzun döyüş”) və bu səbəbdən müstəsna tədbirlərin həyata keçirilməsinə təsirli şəkildə hazırlayır. Eyni zamanda, o, Portuqaliya xalqının bu müstəsna tədbirlərə qarşı tolerantlıq nümayiş etdirməsindən və gözlənilənlərin özünü doğrultmasından, Portuqaliyanın uzun tarixindən danışır. Nəhayət, natiq fəvqəladə vəziyyətin mənasını yenidən hər hansı bir xaos və ya totalitarizm fikrindən kənarlaşdırmaq və demokratiyanın özü ilə əlaqələndirmək üçün yenidən istifadə edir. Bu diskurs “Observador” qəzeti tərəfindən “Marselonun həyatının ən yaxşı nitqi” kimi qiymətləndirilmişdir və natiqin bu nitqi sayəsində Portuqaliya vətəndaşları fəvqəladə vəziyyətə bütünlüklə riayət etmişdir. Beləliklə, siyasi təmsilçilər tərəfindən müharibə metaforalarının istifadəsi cəmiyyəti müstəsna tədbirləri qəbul etməyə hazırlamaqla yanaşı vətəndaşları bu tədbirlərə uyğun davranışlarını dəyişdirməyə inandırmaq məqsədi daşıyır.

Digər nümunə olaraq, İngiltərənin keçmiş Baş Naziri Boris Consonun COVID-19 virusunu “görünməz qatil” (invisible killer) adlandırmasını göstərmək olar. Çıxışlarında natiq ingilislərə evdə qalmaq üçün “təlimatlar” (instructions) verərəkən modal feillərdən istifadə edir (“mən verməliyəm (I must give)”, “biz etməliyik (we must do)”, “insanlara yalnız icazə veriləcək (people will only be allowed)”) və bunda məqsəd virusla mübarizə zamanı lazımlı və ya mümkün hərəkət və davranışların həyata keçirilməsi üçün insanları razı salmaqdan, onları inandırmaqdan ibarətdir:

The coronavirus is the biggest threat this country has faced for decades – and this country is not alone. All over the world we are seeing the devastating impact of this invisible killer. And so tonight I want to update you on the latest steps we are taking to fight the disease and what you can do to help. From this evening I must give the British people a very simple instruction - you must stay at home. Because the critical thing we must do is stop the disease spreading between households. That is why people will only be allowed to leave their home for the following very limited purposes. (Koronavirus bu ölkənin on illərdir üzləşdiyi ən böyük təhlükədir və bu ölkə tək deyil. Bütün dünyada bu görünməz qatilin dağıdıcı təsirini görürük. Bu gecə xəstəliklə mübarizə aparmaq üçün atdığımız son addımlar və sizin bu məsələdə bizə necə kömək edə biləcəyiniz barədə məlumat vermək istəyirəm. Bu axşamdan etibarən Britaniya xalqına çox sadə bir təlimat verməliyəm – evdə qalmalısınız. Çünki təcili etməli olduğumuz şey ailələr arasında

yoluxucu xəstəliyi dayandıрмаqdır. Bu səbəbdən insanlara yalnız aşağıdakı məhdud hallarda evlərini tərk etməyə icazə veriləcəkdir [4].

1940-ci ildə Böyük Britaniyanı xilas edən Baş Nazir Uinston Çörçilin (Winston Churchill) aşağıda göstərilən nitqində “growing confidence and growing strength in the air” (havada artan inam və güc) kimi metaforlardan istifadə etməklə ingilis xalqını qələbəyə inandırır:

Even though large tracts of Europe and many old and famous States have fallen or may fall into the grip of the Gestapo and all the odious apparatus of Nazi rule, we shall not flag or fail. We shall go on to the end, we shall fight in France. We shall fight on the seas and oceans. We shall fight with growing confidence and growing strength in the air, we shall defend our island whatever the cost may be. We shall fight on the beaches. We shall fight on the landing grounds. We shall fight in the fields and in the streets. We shall fight in the hills. We shall never surrender. (Avropanın geniş bölgələri və köhnə və məşhur Dövlətlərin çoxu Gestaponun və Nazi hökmranlığının bütün iyrənc aparatının əlinə keçsə də, biz nə onların bayrağını qaldıracağıq, nə də iflas edəcəyik. Biz sonadək gedəcəyik, biz Fransada döyüşəcəyik. Biz dənizlərdə və okeanlarda döyüşəcəyik. Biz havada artan inamla və güc ilə mübarizə aparacağıq. Nəyin bahasına olursa olsun, biz adamız uğrunda mübarizə aparacağıq. Biz çimərliklərdə döyüşəcəyik. Biz eniş zolaqlarında mübarizə aparacağıq. Biz tarlalarda və küçələrdə vuruşacağıq. Biz təpələrdə döyüşəcəyik. Biz heç vaxt təslim olmayacağıq.) [14].

Amerika Prezidenti Franklin D. Ruzveltin 28 Aprel, 1942-ci ildə çıxışı zamanı dövlətin müharibədə əldə etdiyi uğurlardan danışaraq “qaranlıq qitəsinin” (the darkened continent), “çətin yol” (the bitter road) kimi metaforlardan istifadə etmiş və xalqın qalibiyyətə olan inamın daha da yüksəltmişdir.

Sosial siyasəti müharibə dilində müzakirə edərkən, tərəflərin istifadə etdiyi niyyət, ayrışdırmalı və nisbilik kimi strategiyalar nəzərə alınmalıdır. Bu nüanslar müharibə qədər vacib məsələlərdir. C.Leykof və M.Conson tərəfindən təqdim edilmiş “Argument is war” (arqument müharibədir) konseptində qeyd edilən strategiyalar nəzərdə tutulur: insanlar da müharibə kimi bu mübahisəli məcazlarla bir-biri ilə müəyyən yollarla qarşılıqlı əlaqə qurur. Mübahisə üçün fərqli metafor mövcud olsa idi, insanların bir-birinə olan qarşılıqlı təsirləri də olduqca fərqli olardı. Bu nümunə həmmüəlliflərin konseptual metaforların xüsusiyyətlərini necə vurğuladıklarını açıq şəkildə göstərir. Müharibə metaforları mübahisədə qarşıdurmanı vurğulayır, eyni zamanda mübahisə üçün əvəzolunmaz ümumi qaydaları əhatə edən iş birliyini və əməkdaşlığı pərdələyir, bir sözlə, manipulyasiya səciyyəsi daşıyır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının doqquzuncu Baş katibi Antonio Quterreş də müharibə metaforasından istifadə edərək virusu müsbət notlarla “ümumi düşmən” adlandırdı. Bu kontekstdə virus “qlobal düşmən”dir - dünyadakı bütün insanlara hücum edir. Bununla belə, bir qədər paradoksal olaraq natiq müharibə metaforasından qlobal atəşkəsə çağırış məqsədilə istifadə edir:

Our world faces a common enemy: COVID-19. The virus does not care about ethnicity or nationality, faction or faith. It attacks all, relentlessly. Meanwhile, armed conflict rages on around the world. The most vulnerable – women and children, people with disabilities, the marginalized and the displaced – pay the highest price. They are also at the highest risk of suffering devastating losses from COVID-19. Let's not forget that in war-ravaged countries, health systems have collapsed. Health professionals, already few in number, have often been targeted. Refugees and others displaced by violent conflict are doubly vulnerable. The fury of the virus illustrates the folly of war. End the sickness of war and fight the disease that is ravaging our world. That is why today, I am calling for an immediate global ceasefire in all corners of the world. It is time to put armed conflict on lockdown and focus together on the true fight of our lives. (Dünyamız ümumi bir düşmənlə: KOVID-19-la üz-üzədir. Virus etnik mənsubiyyətə və ya milliyətə, qruplaşmaya və ya inanca əhəmiyyət vermir. O, hamıya amansızcasına hücum edir. Bu arada, bütün dünyada silahlı qarşıdurmalar tüğyan edir. Ən həssas təbəqə – qadınlar və uşaqlar, əlillər, təcrid olunmuşlar və köçkünlər – ən yüksək bədəli ödəyirlər. Həmçinin onların KOVID-19 nəticəsində dağıdıcı itkilərə məruz qalma riski yüksəkdir. Unutmayaq ki, müharibədən əziyyət çəkən ölkələrdə səhiyyə sistemləri çöküb. Onsuz da sayı az olan səhiyyə mütəxəssisləri tez-tez hədəfə alınırlar. Qaçqınlar və zorakı münaqişə nəticəsində didərgin düşmüş digər insanlar iqiqat həssasdırlar. Virusun qəzəbi müharibənin axmaqlıq olduğunu nümayiş etdirir. Müharibə xəstəliyinə son qoyun və dünyamızı məhv edən xəstəliklə mübarizə aparın. Buna görə də bu gün mən dünyanın bütün guşələrində dərhal qlobal atəşkəsə çağırıram. Silahlı qarşıdurmaya son qoymaq və birlikdə həyatımızın əsl mübarizəsinə diqqət yetirmək vaxtdır.) [8].

Bu çıxışında A.Quterreş müharibənin insanları, səhiyyə sistemlərini və ölkələri virusun hücumuna qarşı daha həssas və buna görə də daha müdafiəsiz hala gətirdiyini vurğulayır. Beləliklə, o, diqqəti virusdan və onun qurbanlarından səmərəli şəkildə müharibəyə və onun sistemli təsirlərinə yönəldir ki, bu da ən yüksək KOVID-19 riski altında olan həssas qrupların (qadınlar və uşaqlar, əlillər, təcrid olunmuş və köçkünlər) yaradılmasından ibarətdir. Natiq tamaşaçıların həm müharibə, həm də virusla bağlı perspektivlərini formalaşdırmağa ça-

lıdır. Buna “virusun qəzəbini” “müharibənin axmaqlığı” ilə müqayisə etməklə və müharibəni təsvir etmək üçün xəstəlik metaforasından “*Müharibə xəstəliyinə son verin və dünyamızı məhv edən xəstəliklə mübarizə aparın*” cümləsində istifadə edərək nail olunur. Nəhayət, A.Quterreş “qapanma”dan (lockdown) müharibəni dayandırmaq üçün metafora kimi istifadə edir.

Beləliklə, müharibə metaforalarının təsirli və hərəkətverici xüsusiyyətlərə malik olması müxtəlif siyasətçiləri öz məqsədləri üçün onlardan istifadə etməyə sövq edir. Bu yolla onlar xalqı gələcəkdə baş vermə ehtimalı olan fəvqəladə və ya hərbi vəziyyətə hazırlayırlar və bu və ya digər vəziyyətlər yaranacağı təqdirdə, xalqın dəstəyini qazanmağa çalışırlar. Lakin, müharibənin öz qanunları olduğu kimi, müharibə metaforaları da özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu qrupa daxil olan metaforlardan istifadə edərkən fikir və qərarların düzgün və dəqiq şəkildə ifadə edilməməsi arzu edilməz nəticələrə, hətta müharibəyə gətirib çıxara bilər.

Aparılan təhlillər göstərdi ki, son KOVİD-19 pandemiyası kontekstində militarist metaforalarına tez-tez müraciət edilməsi ilə bərabər, böhran kommunikasiyası və böhran situasiyasının idarə edilməsi baxımından bu dil vahidlərindən fərqli şəkildə istifadə edilmişdir. Bəzi siyasi nümayəndələr müharibə metaforundan ictimaiyyətə şəfqət, empatiya göstərmək və pandemiya ilə mübarizədə effektivliyi və dayanıqlılığını təşviq etmək kimi məqsədlər üçün istifadə etmişlər ki, bu da böhran kommunikasiyasında təzahür etmiş ən yaxşı təcrübələrlə əlaqələndirilə bilər. Bundan başqa, BMT-nin Baş Katibi Antonio Quterreş tərəfindən paradoksal olaraq global atəşkəsə çağırmaq və müharibənin sistemli təsirlərini vurğulamaq üçün militarist metaforalardan istifadə edilmişdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, bu nümayəndələr böhran situasiyalarını idarə edərkən böhran kommunikasiyası zamanı həmişə yüksək etika və yaxud ən yaxşı təcrübələr nümayiş etdirmişlər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva A.M. Televiziya xəbər diskursunun elstralinqvistik və linqvistik təsviri. Bakı: Mütərcim, 2021, 152 s.
2. Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin xalqa müraciəti. URL:<http://www.https://president.az/az/articles/view/45756>
3. Prezidentin 4 dildə 4 saatlıq mətbuat konfransı – “Rekorda imza atdınız”: URL:<http://www.aztv.az/az/news/11806/prezidentin-4-dilde-4-saatliq-metbuat-konfransi-rekorda-imza-atdiniz>
4. Boris Johnson's speech in full: First, careful steps to ease Covid-19 lockdown. URL:<https://www.theguardian.com/world/2020/may/10/boris-johnson-details-first-careful-steps-to-ease-covid-19-lockdown>

5. Charteris-Black J. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2004, 278 p.
6. Charteris-Black J. *Metaphor and political communication // Metaphor and Discourse*. London: Palgrave Macmillan, 2009, pp.97–115.
7. Chiapello E., Fairclough N. *Understanding the new management ideology. Discourse and society*, 2002,13(2), pp.185-208.
8. COVID-19: UN chief calls for global ceasefire to focus on ‘the true fight of our lives’, 2020/03. URL:www.https://news.un.org ›
9. De la Rosa M.V.M. (2008). The persuasive use of rhetorical devices in the reporting of “Avian Flu” // *Vigo International Journal of Applied Linguistics*, 5, pp.87–106.
10. Ihnen C., Richardson J. *On combining pragma-dialectics with critical discourse analysis // Keeping in Touch with Pragma-Dialectics*. Amsterdam: John Benjamins, 2011, pp.231–244.
11. İlham Əliyev “BBC News”-a müsahibə verib, 09 noyabr 2020. URL:<https://www.https://president.az/az/articles/view/45845>
12. Mensagem do Presidente da República ao País. URL:<https://www.presidencia.pt> › ...
13. Reisigl M., Wodak R. *The discourse-historical approach (DHA) // Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Thousand Oaks, 2001, pp.87–121.
14. Winston Churchill’s Poetic Speeches of World War II. URL:<https://winstonchurchill.org/resources/in-the-media/churchill-in-the-news/winston-churchills-poetic-speeches-of-world-war-ii/>

Aytan Allahverdiyeva

Summary

Rhetorical characteristics of militaristic metaphors in a crisis situation

The article discusses the use of militaristic metaphors as a rhetorical strategy in political discourse in war and pandemic crisis situations, and eventually, Critical Discourse Analysis (CDA) and Discourse Historical Approach (DHA) methods were used.

The purpose of the analysis is to reveal the goals of politicians using militaristic metaphors to manage crisis situations in the context of wars and the COVID-19 pandemic in different socio-political conditions. Hence, the article touches on issues such as rhetorical coherence in political discourse, social interpretation of discourse, discursive relationships within the text, social and institutional context, socio-political and historical context, and speakers' intentions.

Айтан Аллахвердиева

Резюме

Риторические характеристики милитаристских метафор в кризисной ситуации

В статье рассматривается использование милитаристских метафор в качестве риторической стратегии в политическом дискурсе в ситуациях военных и пандемических кризисов, для чего использовались методы Критического Дискурсивного Анализа (КДА) и Дискурсивно-Исторического Подхода (ДИП).

Цель проведенного анализа – выявить цели политиков, использующих милитаристские метафоры для управления кризисными ситуациями в условиях войн и пандемии КОВИД-19 в различных общественно-политических условиях. Исходя из этого, в статье затрагиваются такие вопросы, как риторическая связность в политическом дискурсе, социальная интерпретация дискурса, дискурсивные отношения внутри текста, социально-институциональный контекст, социально-политический и исторический контекст, интенция говорящих.

Rəyçi: f.e.d. K.Əbdürrəhmanova

Redaksiyaya daxil olma: 22.04.2022

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 25.05.2022

Çapa qəbul olunma: 04.06.2022